

<https://doi.org/10.15407/eip2021.01.032>

УДК 338.24.021.8, 338.242.4

JEL L12, L95, L98

Роман Юхимець¹

БОРГОВА КРИЗА НА РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Розглянуто основні причини, що зумовили виникнення боргової кризи на ринку природного газу України через накопичення заборгованості у газопостачальних та газорозподільчих підприємств. Мета дослідження полягає у виявленні основних передумов до формування заборгованостей на різних сегментах під час реформування ринку природного газу шляхом вибіркової імплементації вимог європейського енергетичного законодавства.

Україна, обравши європейський вектор розвитку, зацікавлена в рамках своїх міжнародних зобов'язань та євроінтеграційних прагнень відповідати вимогам європейської політики. Це зумовлює потребу адаптації національного інституційного середовища до основних вимог Другого та Третього енергетичних пакетів. Відповідно до наявних міжнародних зобов'язань на національному ринку природного газу відбуваються значні зміни у напрямі лібералізації та розвитку конкурентного середовища. Разом із тим у сегменті роздрібного ринку та постачання природного газу побутовим споживачам необхідні зміни інституційного середовища не відбувалися упродовж довгого часу, або ухвалювалися тимчасові рішення, що не сприяли вирішенню кризових проблем сектора, а лише заморожували існуючу модель взаємовідносин між різними суб'єктами ринку. Небажання реалізовувати непопулярні рішення у сфері постачання природного газу побутовим споживачам та намагання перекласти зростання вартості тарифів газопостачання для потреб населення на інші категорії споживачів призводило до постійного перерозподілу монопольного впливу та накопичення значної заборгованості між різними суб'єктами ринку.

У статті проводиться аналіз причин формування заборгованості між різними учасниками на роздрібному сегменті ринку природного газу, що дозволив виявити основні чинники такої заборгованості: відсутність достатнього рівня прозорості у та-

¹ **Юхимець, Роман Сергійович** – канд. екон. наук, науковий співробітник, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (вул. П.Мирного, 26, Київ, 01011, Україна), ORCID: 0000-0001-6610-9453, e-mail: r.uhimets@gmail.com

рифоутворенні на послуги постачання та транспортування природного газу; відсутність 100% обліку для різних категорій споживачів, що обумовлює потребу встановлення норм споживання, які в подальшому стають об'єктом значних зловживань; модель спеціальних обов'язків, яка, з урахуванням значних обсягів перерозподілу природного газу, призводить до значних викривлень на ринку; недосконалий підхід нарахування витрат газорозподільчих підприємств у частині температурних коефіцієнтів у тарифі за умови існування обліку газу не в енергетичних одиницях, а в кубічних метрах. На основі отриманих результатів у статті надаються рекомендації щодо реалізації заходів, головний зміст яких передбачає усунення інституційних передумов, що обумовлюють ризики ринкових провалів, які призводять до формування заборгованості.

Ключові слова: *ринку природного газу, побутові споживачі, газорозподільчі підприємства, газопостачальні підприємства, заборгованість*

Виклад основного матеріалу дослідження. Потреба підвищення безпеки енергопостачання та провали ринків, що виникали внаслідок зловживання ринковою владою вертикально інтегрованих монополій, зумовили необхідність трансформації європейських ринків газу. Ухвалення Другого енергетичного пакета [1, 2], спрямованого на лібералізацію економічних відносин, а згодом Третього [3] – що передбачав анбандінг² власності та посилення вимог до забезпечення конкурентних умов, зумовили значні інституційні трансформації європейських газових ринків, що надало можливість сформувати єдиний європейських енергетичних простір шляхом інтеграції національних газових ринків. Лібералізація та забезпечення конкурентних умов на всіх сегментах газового ринку обумовили основний характер змін правил функціонування ринку та поведінки його суб'єктів. Трансформація газових ринків покликана забезпечити досягнення головної мети змін на енергетичних ринках – формування ефективного ринку. Саме функціонування ефективного ринку повинно забезпечити прозоре, справедливе та економічно обґрунтоване тарифоутворення. Наявність конкурентних умов обумовлює підвищення якості надання послуг та збільшує варіативність надання комерційних послуг газопостачання відповідно до потреб та уподобань кінцевого споживача. Разом із тим за таких умов роль держави ринком не нівелюється, а, навпаки, змінюється, держава при цьому виконуватиме важливі регуляторні функції та захист соціально вразливих категорій споживачів [4].

² Анбандінг власності передбачає відокремлення видобувних та збутових підрозділів від послуг транспортування природного газу.

Реформування ринку природного газу у сфері постачання природного газу побутовим споживачам

Приєднавшись до Енергетичного Співтовариства (ЕС) [5], а згодом підписавши Угоду про асоціацію з ЄС [6], Україна актуалізувала свої зобов'язання в напрямі реформування нормативно-правової бази згідно з європейськими правилами та стандартами. Ухваливши Закон України "Про ринок природного газу" [7], Україна імплементувала базові вимоги Другого та Третього енергетичних пакетів і, відповідно до статті 39 закону, було реалізовано юридичне відокремлення економічної діяльності із постачання природного газу від діяльності, що пов'язана з монопольною сферою транспортування та розподілення. Разом із тим відокремлення видів діяльності не зумовило зміну кінцевих власників, хоча законом або міжнародними зобов'язаннями це й не вимагається. Однак в українських умовах, за наявності спеціальних обов'язків (ПСО)³ та відсутності ринкового ціноутворення для домогосподарств, це зумовлювало збереження комплексу проблем минулих періодів у сегменті роздрібного ринку та унеможливило розвиток конкуренції у цьому сегменті. Результатом такої недореформованості розподільчого сегмента ринку природного газу стало утворення монополії газопостачальних підприємств (газзбутів). Відповідно до річного звіту за 2019 р. [8] Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), протягом 2019 р. на ринку природного газу України діяло 249 постачальників, з них лише 37 постачальників здійснювали постачання природного газу населенню на умовах ПСО. Близько 68% обсягів постачання природного газу населенню у 2019 р. реалізовувалося постачальником "Регіональна газова компанія", власник якої володіє контрольним пакетом акцій 20 операторів [9] газорозподільних підприємств (обл- та міськгази). Хоча частка розподільчого ринку "Регіональної газової компанії" (РГК) протягом останніх років реформування поступово зменшувалась (у 2016 р. становила 76%, у 2017–2018 рр. – 71%), це однаково означало суттєву концентрацію ринкової влади, що слугувало передумовою щодо виникнення ризиків значних викривлень та зловживань на ринку.

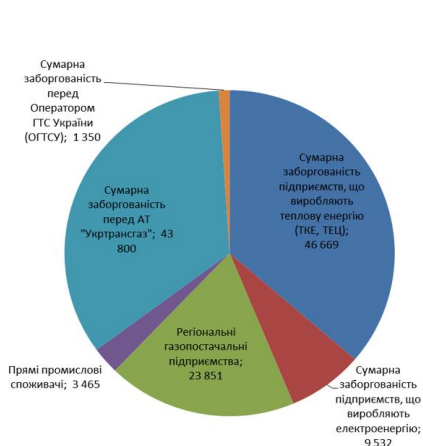
Накопичення заборгованості на ринку природного газу

Наявна криза неплатежів та зростання заборгованості між різними суб'єктами ринку були зумовлені характером довготривалого процесу реформування національного ринку відповідно до наявних міжнародних зобов'язань. Ор-

³ Покладання спеціальних обов'язків (ПСО) – зобов'язання, що покладаються центральним органом влади на суб'єктів ринку для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу, зокрема для забезпечення стабільності, належної якості та доступності природного газу для певних категорій споживачів, забезпечення соціально-економічної захищеності, підтримання належного рівня безпеки, забезпечення функціонування суспільно важливих об'єктів.

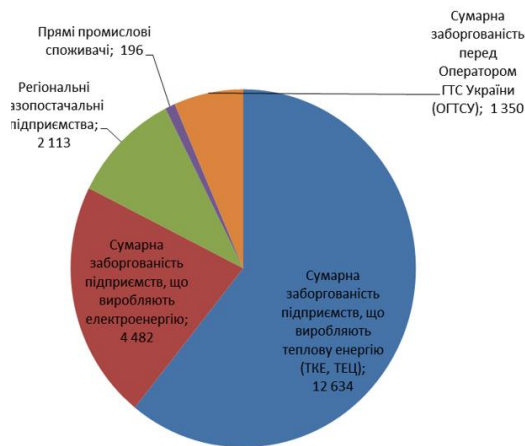
ганам центральної влади було властиве зволікання з імплементацією необхідних зобов'язань на ринку газу або ухвалення тимчасових перехідних рішень, що не сприяли вирішенню кризових проблем сектора, а лише заморозували існуючу модель взаємовідносин між різними суб'єктами ринку. Відсутність політичної волі на здійснення непопулярних рішень та намагання перекласти зростання вартості тарифів газопостачання для потреб населення на інші категорії споживачів призводило до постійного перерозподілу монопольного впливу між різними суб'єктами ринку.

З 2015 року загальний обсяг заборгованості газорозподільчих підприємств, газопостачальних підприємств, теплокомуненерго (ТКЕ), підприємств, що виробляють електроенергію (ТЕЦ), великих промислових споживачів перед державною компанією НАК "Нафтогаз України" та магістральним транспортним оператором становив близько 129 млрд грн (рис. 1) [10].

Рис. 1. Сумарна заборгованість на ринку природного газу перед державними компаніями за період 2015–2020 рр., млн грн

Джерело: НАК "Нафтогаз України" [10].

Рис. 2. Заборгованість на ринку природного газу перед державними компаніями за 2020 р., млн грн

Джерело: НАК "Нафтогаз України" [10].

Заборгованість виникла (в обсязі 23,8 млрд грн) у всіх газопостачальних підприємств, що здійснювали постачання газу для населення та на які були покладені ПСО, у тому числі підприємства РГК не стали винятком і їхній борг становив 12,83 млрд грн. Визначити причини формування подібної заборгованості надзвичайно важко, оскільки існує багато інституційних передумов, що обумовлюють ризики ринкових провалів, які призводять до формування заборгованості між суб'єктами господарської діяльності на ринку. Однак, за умов відсутності достатнього рівня прозорості та відкритості на цьому сегменті ринку газу виникає нерозуміння щодо того, хто ж насправді недобросовісно виконує свої функції на ринку – держава, яка не покриває постачальникам витрати за субсидії; постачальники, що мали можливість

зловживати правилами газопостачання через існування різних умов ціноутворення для різних категорій споживачів; споживачі, які недостатньою мірою розраховувались за послуги газопостачання.

Причини накопичення заборгованості у газопостачальних та газорозподільчих підприємств

Газопостачальні підприємства дотримуються позиції, що основними чинниками, що зумовили накопичення такої заборгованості, є занижені норми споживання для споживачів без лічильників та неврахування температурних втрат у процесі постачання газу побутовим споживачам. Ще у 1995 р. на тимчасових умовах були ухвалені норми споживання 6,8 куб. м на газову плиту за наявності централізованого гарячого водопостачання (ЦГП), 11,4 куб. м за його відсутності та 19,7 куб. м за наявності газового водонагрівача [11]. У 1996 р. норми споживання для населення було переглянуто та їх збільшили відповідно до 9,8, 18,3 і 23,6 куб. м [12].

Інвестиційні програми розподільчих підприємств, які діяли до 1 січня 2012 року, передбачали 100% рівень оснащення осель лічильниками для споживачів, що використовують газ комплексно. Відповідно до наступних інвестиційних програм розподільчих підприємств, які діяли до 1 січня 2016 р., споживачі, які використовують газ для приготування їжі та підігріву води, також практично на 100% обладнані лічильниками. Найбільше складностей є зі споживачами, що використовують найменші обсяги газу та лише для приготування їжі. Відповідно до останніх інвестиційних програм розподільчих підприємств до 1 січня 2021 р. усі споживачі такої категорії мали би бути оснащені лічильниками. Якщо до цієї дати домогосподарства не обладнають приладами обліку, то, відповідно до закону "Про комерційний облік природного газу" [13], газопостачання їм мали припинити. У 2020 р. близько 1,3 млн домогосподарств не були забезпечені індивідуальними приладами обліку газу, але з урахуванням абонентів із загальнобудинковими лічильниками газу залишиться приблизно 800 тис. домогосподарств, що не забезпечені індивідуальним обліком.

Фактичне споживання природного газу у повсякденному житті для приготування їжі порівняно з серединою 1990-х років суттєво змінилося. На сьогодні значний обсяг споживання природного газу на кухні було замінено електроприладами, а тому цілком логічним є те, що норми споживання варто було переглянути. Протягом останніх п'яти років норми споживання природного газу змінювалися п'ять разів (табл. 1). Однак кожна нова постанова була оскаржена у судах і відповідно визнана ними "протиправою та нечинною".

Таблиця 1

**Зміни норм споживання природного газу за видами споживання,
2015–2020 рр.**

Вид споживання	Одиниці виміру	Норми споживання				
		06.05.2015–01.02.2016, Постанова КМУ № 237	01.02.2016 – 19.08.2017, Постанова КМУ № 203	19.08.2017 – 09.08.2018, Постанова КМУ № 609	Від 09.08.2018, Постанова КМУ № 63	Від 09.08.2018, Постанова КМУ № 143
Плита газова за наявності централізованого гарячого водопостачання	на 1 особу куб. м	3	4,4	3,3	3,29	3,28
Плита газова у разі відсутності централізованого гарячого водопостачання	на 1 особу куб. м	4,5	7,1	5,4	5,39	5,39
Плита газова та газовий водонагрівач	на 1 особу куб. м	9	14	10,5	10,49	10,49

Джерело: [14].

Найбільш адекватним виходом із цієї запутаної ситуації з нормами споживання стало би проведення науково-дослідної роботи незалежною установою, яка на основі наданих баз даних газопостачальних та газорозподільчих підприємств змогла би провести оцінку фактичних норм споживання. Подібного характеру дослідження проводилися у 2019 р. [15] УкрНДІнжпроект на базі 18 газопостачальних підприємств, всі з яких входять до групи РГК. Результати дослідження продемонстрували невідповідність, за даними газопостачальних підприємств, норм споживання, що ухвалив КМУ, та фактичних норм, які, за оцінками дослідників, мають становити: для плити газової за наявності централізованого гарячого водопостачання – 6,39 куб. м, плити газової у разі відсутності ЦГП – 9,54 куб. м; плити газової та газового водонагрівача – 21,65 куб. м.

Разом із тим дослідження подібного характеру викликають сумніви щодо їх об'єктивності, оскільки у наведеному випадку розглядаються дані лише газопостачальних підприємств однієї комерційної групи. Наприклад, було би цікаво порівняти надану базу фактичного споживання з базою споживання "Кіровоградгазу", що підконтрольний НАК "Нафтогазу". Результати такого дослідження йдуть урозріз із заявою колишнього члена НКРЕКП, що стверджував про проведений німецькою газовою компанією технічний аудит на певну діагностику в Києві на ліцензійній території "Київгазу" у 2000-х роках,

яка виявила середню норму використання газу лише для приготування їжі на плиті в обсязі 2,6–2,75 куб. м [16].

Відсутність ринкового ціноутворення для всіх категорій споживачів, сформована модель спеціальних зобов'язань на ринку та існування фактичної залежності регіональних газопостачальних підприємств із газорозподільчими підприємствами обумовлювали незацікавленість газорозподільчих підприємств виконувати норми законів та планів розвитку мереж щодо досягнення 100% обліку усіх категорій споживачів. Ухвалений у 2011 р. Закон України "Про забезпечення комерційного обліку природного газу" передбачав, що до 2018 р. усі категорії побутових споживачів повинні будуть мати прилади обліку споживання природного газу, а необхідні кошти для реалізації цього заходу мали бути закладеними у тариф. Так, починаючи з 2016 р. структурою тарифів на послуги розподілу природного газу для газорозподільних підприємств були передбачені кошти на встановлення індивідуальних лічильників природного газу, що в середньому у 2016 р. становили 5,9% від планованої тарифної виручки газорозподільних підприємств, у 2017 р. – 4,8%, у 2018 р. – 4,8%, у 2019 р. – 4,8% та у 2020 р. – 4,5% відповідно. З урахуванням фактичних обсягів наданих послуг із розподілу природного газу за період з 2016 р. по 2020 р. у газорозподільних підприємств було наявне фінансування для встановлення 1015433 од. індивідуальних лічильників газу. Разом із цим, за інформацією НКРЕКП, за результатами проведених заходів державного контролю, зокрема в частині контролю фактичного встановлення індивідуальних лічильників газу населенню, були прийняті рішення НКРЕКП щодо коригування тарифної виручки в бік зменшення у зв'язку із невстановленням індивідуальних лічильників природного газу населенню в кількості 140993 од. З метою продовження забезпечення приладами комерційного обліку природного газу, що використовується тільки для приготування їжі, та за рахунок планованих тарифних джерел 2020 року газорозподільних підприємств було затверджено Плани розвитку газорозподільних систем на 2020–2029 роки (інвестиційні програми на 2020 рік), якими передбачено встановлення населенню 126730 од. індивідуальних лічильників газу [17].

У 2018 р. кінцевий термін реалізації заходів зі встановлення приладів обліку був продовжений до 2021 р. Ухвалення Кодексу ГРМ (газорозподільчих мереж) [18] надало можливість встановлення будинкових лічильників, що хоч і обмежувало можливі зловживання через необлікованість споживання природного газу зі сторони газорозподільчих підприємств, але при цьому встановлювало усереднені норми споживання для будинку та порушувало норми інших законодавчих актів, які визначали право споживачів на індивідуальний облік. Однак на початок 2021 р. усі плани зі встановлення лічильників були успішно провалені.

Інша складова формування заборгованості за оцінками газопостачальних підприємств є неврахування температурних втрат у процесі постачання. Через свої фізичні властивості природний газ розширюється у теплу пору року та стискається у холодний період. З огляду на це газорозподільчі підприємства вважають, що реальне споживання природного газу є відмінним від показників лічильників у різні пори року, тому ціноутворення повинно враховувати так звані температурні коефіцієнти приведення до стандартних умов. Проте подібні спроби застосування газопостачальними підприємствами температурних коефіцієнтів для приведення обсягів газу до стандартних умов, у тому числі заднім числом за газопостачання від 2015 р., визначені регулятором (НКРЕКП) незаконними. НКРЕКП обґрунтовує таку заборону тим, що втрати "від стискання газу" вже включені до тарифу як частина виробничо-технічних витрат (ВТВ) [19]. Разом із тим, відповідно до заяв газопостачальників, обсяги ВТВ востаннє розраховувалися у 2015 р. та щороку мали переглядатися. Остаточне роз'яснення щодо законності введення температурних коефіцієнтів та рішення НКРЕКП про заборону таких коефіцієнтів має бути зроблене Верховним Судом України.

Антимонопольний комітет України у 2019 р. оштрафував 16 газорозподільчих підприємств на 278 млн грн за порушення законодавства про захист економічної конкуренції у вигляді зловживання монопольним становищем і зобов'язав здійснити перерахунок на підставі даних лічильників. У своєму рішенні Антимонопольний комітет України наклав штраф на "групи", до яких входять газопостачальні та газорозподільчі підприємства, справедливо розглядаючи їх як одне ціле [20].

Не менші обсяги заборгованості виникли у сегменті надання послуг транспортування природного газу, зокрема заборгованість перед державними компаніями АТ "Укртрансгаз", що до кінця 2019 р. виконувала функції магістрального транспортного оператора, та Оператором ГТС України (ОГТСУ), що з початку 2020 р. розпочав виконувати функції транспортного оператора. Загальний борг за негативні небаланси⁴ учасників ринку природного газу за 2016–2019 рр. становив 43,8 млрд грн. Із них заборгованість учасників ринку за послуги балансування, надані з січня 2016 р. до лютого 2019 р. (до запровадження добового балансування), становить 36,6 млрд грн. Переважну частину цього боргу становить заборгованість газорозподільчих підпри-

---

⁴ Негативний небаланс – це різниця між обсягами природного газу, поданими замовником послуг транспортування для транспортування на точці входу, та відібраними замовником послуг транспортування з газотранспортної системи на точці виходу, що визначається відповідно до алокації. Якщо добовий небаланс замовника послуг за газову добу є негативним, то вважається, що замовник послуг транспортування на підставі попередньої згоди, наданої на умовах договору на транспортування природного газу, купив природний газ в Оператора в обсязі добового небалансу та повинен сплатити Оператору плату за добовий небаланс.

емств – 27,6 млрд грн. Заборгованість учасників ринку за негативні небаланси у березні–грудні 2019 р. (після запровадження добового балансування) становить 7,2 млрд грн, 99,9% цієї суми заборгували газорозподільчі підприємства [21]. Станом на листопад 2020 р. борг учасників перед ОГТСУ за відібраний технологічний газ із системи магістральних газопроводів становить 1,35 млрд грн, з них 1,09 млрд грн припадає на негативні небаланси, що утворені газорозподільчими підприємствами.

Криза неплатежів та формування передумов до монопольного зловживання ринковою владою на роздрібному ринку значною мірою була зумовлена хаотичним роздержавленням ринку розподілу природного газу в 90-ті та 2000-ні, коли була відсутня державна політика розвитку газорозподільчого сегмента та управління мережами державної власності задля забезпечення енергетичної безпеки та дотримання контролю щодо надання послуг газопостачання належної якості. Як наслідок, на 2019 р. у державній власності перебували акції 15 газорозподільчих підприємств, з яких один оператор у 100% власності та один із пакетом акцій понад 50% та 71,54% акцій АТ "Київгаз" перебували у комунальній власності.

Зростання цін на природний газ для побутових споживачів наприкінці 2020 р. підняло чергову хвилю громадського обурення та стало причиною кризи на ринку. Задля урегулювання ситуації уряд ухвалив рішення, яким повернув адміністративне регулювання розподільчого ринку на період карантину, що, в свою чергу, зумовило невдоволення постачальників газу та міжнародних донорів. Повернення до адміністративного регулювання кінцевих цін для побутових споживачів [22], хоч і тимчасове, є значним деструктивним рішенням у формуванні конкурентного ринку природного газу. Разом із тим криза на ринку газу через прогнозоване сезонне зростання цін після скасування спеціальних обов'язків та запровадження конкурентного роздрібного ринку влітку 2020 р. була обумовлена наявним інституційним забезпеченням та сформованими умовами діяльності господарюючих суб'єктів.

Рекомендації щодо унеможливлення подальшого накопичення боргової заборгованості між учасниками на ринку природного газу

Зміни на ринку потребують реалізації заходів системного характеру. Без забезпечення 100% обліку неможливо створити реальні стимули у зміні поведінки споживання природного газу як з боку кінцевих споживачів, так і з боку підприємств, що забезпечують газопостачання, оскільки викривлюються головні рушійні сили ринку – попит та пропозиція. Встановлення засобів обліку для 100% кінцевих споживачів перетворить питання визначення адекватних норм для різних категорій споживання природного газу на неактуальне.

Існуючу проблему врахування температурних втрат під час здійснення газопостачання у різні сезони періоди має вирішити перехід на європейську мо-

дель обліку не у куб. м, а у кіловат-годинах, що й передбачено наявними міжнародними зобов'язаннями України. Облік природного газу в енергетичних одиницях не залежить від сезонних коливань температури навколишнього середовища, а для споживача надає можливість сплачувати за природний газ відповідно до його калорійності та якості як енергетичного ресурсу. Подібні зміни передбачені законопроектом №2553 [23], що був ухвалений у першому читанні та який передбачає перехід на облік природного газу в енергетичних одиницях з квітня 2021 р.

Держава володіє набором механізмів, що дозволяють ринковими методами впливати як на ринок, так і виконувати функції держави щодо забезпечення захисту споживачів. Держава може встановлювати обмеження до рівня маржі постачальників природного газу. Визначення адекватної маржинальності для постачальників газу обумовлює необхідність узгодженості та обговорення з учасниками ринку, передбачає потребу у прогнозованості діяльності господарюючих суб'єктів на визначений наперед термін та усунення обмежень у доступі всіх учасників ринку до джерел внутрішнього видобутку. Не менш важливу роль під час функціонування конкурентного роздрібного ринку має відігравати Антимонопольний комітет. Саме механізми регулювання Антимонопольного комітету мають забезпечувати контроль за дотриманням ринкових правил та недопущення проявів монопольного зловживання будь-яких учасників ринку у сфері постачання природного газу побутовим споживачам за прикладом регулювання ринку нафтопродуктів. Найбільш дієвим механізмом захисту соціально незахищених споживачів є система субсидій, а використання підходу монетизації субсидій дозволяє не викривлювати ринкові механізми на ринку.

Проблеми накопичення заборгованості на розподільчому сегменті надання транспортних послуг газопостачання потребують перш за все зміни підходів у тарифоутворенні та супутніх процесів взаєморозрахунків між учасниками ринку. В цьому контексті не розглядаються питання виплати існуючих заборгованостей на ринку, а основна увага зосереджена на забезпеченні дієвих механізмів, що би унеможливили формування нових обсягів заборгованості.

Статтею 273 Угоди про асоціацію визначається, що "по відношенню до транспортування електроенергії і газу, зокрема, що стосується доступу третьої сторони до об'єктів інфраструктури, Сторони повинні адаптувати своє законодавство, як визначено в Додатку XXVII цієї Угоди та Договорі про заснування Енергетичного Співтовариства 2005 року з метою гарантування, що тарифи, опубліковані до набрання ними чинності, процедура з розподілу потужностей та всі інші умови є об'єктивними, обґрунтованими і прозорими та не дискримінують за походженням, власністю або призначенням електроенергії та газу".

За умов можливостей до зловживання ринковою владою, наявній системі тарифоутворення "витрати +" властивий недолік непрозорості формування витратних складових тарифу. Газорозподільчі підприємства постійно заявляють, що існуючий тариф не дозволяє їм покривати наявні витрати, що обумовлює невиконання планів зі встановлення приладів обліку; невиконання інвестиційних програм, що призводить до зношування мереж, зростання ВТВ та кількості аварій; нестачі коштів на розрахунки з оператором магістральних мереж за небаланси та відповідне стабільне зростання заборгованості. Разом із тим газорозподільчі підприємства стабільно отримують певну виручку як платежі від споживачів, а протягом останнього року Регулятор навіть піднімав їм тариф, однак, попри це, газорозподільчі підприємства, навіть пропорційно до зростання доходу, не підвищували рівень розрахунків за заборгованість перед оператором газотранспортної системи (ГТС) України.

Для вирішення цієї проблеми Оператор ГТС лобіює ухвалення рішення, що передбачає запровадження спеціальних рахунків для газорозподільчих підприємств, які б гарантували цільове використання тарифного доходу, отриманого від споживачів.

У газорозподільчих підприємств відсутні стимули до підвищення енергоефективності власної діяльності через використанням тарифної моделі "витрати +". Непрозорість формування витратної складової тарифу на розподіл зумовлена закритістю інформації щодо закупівель газорозподільчих підприємств природного газу для власних потреб ВТВ або інших матеріалів/робіт. Підвищити прозорість та створити стимули для зростання ефективності діяльності газорозподільчих підприємств дозволила би зміна тарифоутворюючої моделі "витрати +" на RAB-регулювання (стимулююче тарифоутворення).

RAB-регулювання використовується у більшості країнах ЄС для операторів газорозподільчих підприємств у сфері електроенергії та природного газу. Ця модель тарифоутворення забезпечує стимулювання діяльності газорозподільчих підприємств до зменшення нормативних витрат у мережах та відповідно до підвищення енергоефективності, в тому числі зменшення рівня ВТВ у національних газорозподільчих підприємств до середньоєвропейського рівня [24]. Стимули до підвищення енергоефективності зумовлені не лише регуляторними механізмами RAB-регулювання, а й тим, що зекономлені витрати в рамках регуляторного періоду залишаються як прибуток для газорозподільчих підприємств. З боку держави запроваджуються цільові показники якості, моніторинг та контроль за якими дозволяє безпосередньо та неупереджено визначати ефективність діяльності газорозподільчого підприємства відповідно до ліцензійних умов. Потреба щорічного підвищення ефективності діяльності газорозподільчих підприємств може бути передумовою до запровад-

ження ринку білих сертифікатів та відповідно бути додатковою складовою державної енергетичної політики у сфері зростання енергоефективності у промисловості. Цей комплекс змін забезпечує формування сприятливого інвестиційного середовища та оновлення інфраструктури газотранспортної системи, що зрештою дозволяє споживачам отримувати послуги газопостачання вищої якості.

Для стійких порушників ліцензійних умов серед газорозподільчих підприємств, що систематично накопичують значну заборгованість на ринку газу, слід розглянути можливість посилення контролю за діяльністю шляхом уведення Регулятором тимчасових адміністрацій, для того щоб вивести компанію з проблемної зони та стабілізувати фінансову діяльність.

Висновки

Ринкове ціноутворення на роздрібному сегменті для кінцевих побутових споживачів є значним поступом на шляху формування ефективного ринку, що здатний забезпечувати сучасні послуги та надійне газопостачання. Це є також прямою вимогою в рамках міжнародних зобов'язань України, а тому повернення механізмів адміністративного ціноутворення є кроком назад, що підриває довіру до України та її енергетичної політики. Запровадження ринкових умов не гарантує споживачу низьку ціну на природний газ. Головна функція ринку – це забезпечити саме ринкову ціну. Разом із тим лібералізований ринок природного газу гарантує споживачу право вибору постачальника. Лише досягнення високого рівня конкуренції на ринку серед постачальників в подальшому може забезпечити зниження ціни на газ для споживачів. У цих умовах держава не може встановлювати кінцеву ціну на природний газ для якихось категорій споживачів, у тому числі й для соціально незахищених споживачів. Ухвалення тимчасових рішень, що суперечать міжнародним зобов'язанням України та які консервують наявні інституційні проблеми, призводять лише до погіршення ситуації на ринку щодо розвитку конкуренції. Комплексний характер вирішення інституційних проблем на ринку природного газу зумовлює необхідність перш за все досягнення 100% обліку споживання всіх категорій споживачів та перехід до системи обліку в енергетичних одиницях. Впровадження стимулюючого тарифоутворення для газорозподільчих підприємств забезпечить стимули до підвищення енергоефективності у сегменті, зростання технологічної безпеки та інфраструктурного оновлення мереж. Це також є важливою передумовою для запровадження ринку білих сертифікатів, що в подальшому сприятиме формуванню ринку зі скорочення споживання енергоресурсів. Реалізація цих змін дозволить оптимізувати систему державних фінансів та змінити поведінку споживання природного газу кінцевими споживачами шляхом забезпечення ринкових механізмів стиму-

лювання до скорочення обсягів споживання природного газу та подальшої реалізації державної політики монетизації субсидій.

Список використаних джерел

1. Directive 2003/55/ EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 98/30/EC. *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32003L0055>
2. Regulation (EC) No 1775/2005 of the European Parliament and of the Council of 28 September 2005 on conditions for access to the natural gas transmission networks. *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32005R1775>
3. Третій Енергетичний Пакет. *Official Journal of the European Union*. URL: <http://www2.nationalgrid.com/UK/Industry-information/Europe/Third-energy-package/>
4. Інтеграційні фактори трансформації інституційного середовища та структури ринків енергоресурсів України: кол. моногр. / Подолець Р.З., Письменна У. Є. та ін.; за ред. канд. екон. наук Р.З. Подольця; НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Київ, 2017. 208 с.
5. Закон України "Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства" від 2011 р. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2787-17#Text>
6. Закон України. "Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони". від 2014 р. № 40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>
7. Закон України "Про ринок природного газу" від 2015 р. № 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text>
8. Звіт про результати діяльності НКРЕКП у 2019 році. URL: <https://www.nerc.gov.ua/?id=51822>
9. Офіційний сайт Регіональної газової компанії. URL: <https://104.ua/ua/rgc/id/regionalna-gazova-kompanija-9539>
10. Офіційний сайт НАК "Нафтогаз України. URL: <https://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/3C668C575B741E89C225865C004B2095?OpenDocument&year=2021&month=01&nt=%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8&>
11. Постанова КМУ № 219 від 24 березня 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-95-%D0%BF#Text>
12. Постанова КМУ № 619 від 8 червня 1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619-96-%D0%BF#Text>
13. Закон України "Про забезпечення комерційного обліку природного газу" від 20.01.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3533-17#Text>
14. Проект постанови "Деякі питання споживання природного газу побутовими споживачами" / Міністерство енергетики та захисту довкілля України (Міністерство енергетики). URL: <http://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/3586.pdf>

15. Актуалізація порівняльного аналізу розрахункових та фактичних витрат природного газу для побутових споживачів з метою визначення обґрунтованої кількості газу, що споживається без індивідуальних / УкрНДІнжпроект. 2019. URL: https://mineco.gov.ua/files/images/news_2020/06052020/ramazanov-06052020/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%B%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D1%83.pdf
16. Голяк Ю. Що не так з нормою споживання газу. *Бізнес НВ*. 2018. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/shcho-ne-tak-z-normoyu-spozhivannya-gazu-2515828.html>
17. Офіційний сайт Міністерства енергетики України. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245481542
18. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг "Про затвердження Кодексу газорозподільних систем" від 30.09.2015 р. № 2494. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1379-15#Text>
19. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. URL: <https://www.nerc.gov.ua/?news=9681>
20. Офіційний сайт Антимонопольного комітету України. URL: <https://amcu.gov.ua/news/amku-oshtrafuvav-16-oblgaziv-na-278-mln-grn-ta-zobovyazav-porushnikiv-zdijsniti-pererahunok-pobutovim-spozhivacham>
21. Офіційний сайт АТ "Укртрансгаз". URL: <http://utg.ua/utg/media/news/2020/06/ukrtransgaz-iniciyuvav-ponad-sto-sudovih-rozoviv-na-zagalnu-sumu-31-mlrd-grn-po-styagnennyu-borgiv-za-poslugi-balansuvannya-gazu.html>
22. Постанова КМУ "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України" від 18 січня 2021 р. № 25. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-deyakh-postanov-kabinetu-ministriv-t180121>
23. Проект Закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження на ринку природного газу обліку та розрахунків за обсягом газу в одиницях енергії" від 06.12.2019 р. № 2553. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67572
24. Юхимець Р.С. Вплив трансакційних витрат на трансформацію ринку природного газу України. *Економіка і прогнозування*. 2019. № 3. С. 60–77. <https://doi.org/10.15407/eip2019.03.060>

Надійшла до редакції 03.02.2021 р.

Прорецензовано 11.03.2021 р.

Підписано до друку 10.04.2021 р.

Roman Yukhymets⁵

THE DEBT CRISIS ON UKRAINE'S NATURAL GAS MARKET AND WAYS TO SOLVE IT

The article considers the main reasons that have led to the debt crisis in the natural gas market of Ukraine due to the accumulation of debt from gas supply and gas distribution companies. The purpose of the study is to identify the main prerequisites for the formation of debt in different segments during the reform of the natural gas market through partial implementation of the requirements of European energy legislation.

Having chosen the European vector of development Ukraine is interested in meeting the requirements of European policy within the framework of its international obligations and aspirations for European integration. This necessitates adaptation of the national institutional environment to the basic requirements of the Second and Third energy packages. According to the existing international obligations, the national natural gas market is undergoing significant changes towards liberalization and development of competitive environment. However, in the segment of retail market and supply of natural gas to household consumers for a long time the necessary changes in the institutional environment did not occur or temporary decisions were made, which did not contribute to solving the sector's crisis, but only froze the existing model of relationships between various market participants. Reluctance to implement unpopular solutions in the supply of natural gas to household consumers and attempts to shift the increase in the cost of gas supply tariffs for the needs of the household consumers to other categories of consumers led to a constant redistribution of monopolistic influence and accumulation of significant debt between market participants.

The article analyzes the causes of debt between various participants in the retail segment of the natural gas market, which makes it possible to identify the main factors of such debt. These factors include: the lack of a sufficient level of transparency in the tariff for natural gas supply and transportation services; the absence of a 100% accounting for various categories of consumers, which makes it necessary to establish consumption standards, which later become the object of significant abuse; the existing model of public service obligations, which, given the significant redistribution of natural gas, results in significant market distortions; and the imperfect approach to calculating the costs of gas distribution companies in terms of temperature coefficients in the tariff, provided that gas metering exists not in energy units, but in cubic meters. Based on the results obtained in the article, the author sets forwards various recommendations for the implementation of measures, whose main content is to eliminate the institutional prerequisites that lead to the risks of market failures, which may cause debt.

Keywords: *natural gas market, household consumers, gas distribution companies, gas supply companies, arrears*

---

⁵ **Yukhymets, Roman Serhiiovich** – PhD in Economics, Researcher, SI "Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine" (26, Panasna Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine), ORCID: 0000-0001-6610-9453, e-mail: r.uhimets@gmail.com

References

1. Directive 2003/55/ EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 98/30/EC. *Official Journal of the European Union*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32003L0055>
2. Regulation (EC) No 1775/2005 of the European Parliament and of the Council of 28 September 2005 on conditions for access to the natural gas transmission networks. *Official Journal of the European Union*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32005R1775>
3. Third Energy Package. *Official Journal of the European Union*. Retrieved from <http://www2.nationalgrid.com/UK/Industry-information/Europe/Third-energy-package/>
4. Integration factors of transformation of the institutional environment and structure of energy markets of Ukraine (2017). Institute for economy and forecasting, NAS of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine № 24 on January, 2011 "On ratification of the Protocol of Accession of Ukraine to the Treaty establishing the Energy Community". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2787-17#Text> [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine № 40 on September, 2014 "On ratification of the Association Agreement between the European Union and Ukraine". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2> [in Ukrainian].
7. Law of Ukraine № 27 on April, 2015 "On the natural gas market". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text> [in Ukrainian].
8. Report on the results of the NCRECP in 2019. Retrieved from <https://www.nerc.gov.ua/?id=51822> [in Ukrainian].
9. Official site of Regional gas company. Retrieved from <https://104.ua/ua/rgc/id/regionalna-gazova-kompanija-9539> [in Ukrainian].
10. Official site of NJSC "Naftogaz of Ukraine". Retrieved from <https://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/3C668C575B741E89C225865C004B2095?OpenDocument&year=2021&month=01&nt=%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8&> [in Ukrainian].
11. Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine № 219 on June, 1995. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-95-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
12. Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine № 619 on June, 1996. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619-96-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
13. Law of Ukraine № 5 on January, 2018 "On ensuring the commercial accounting of natural gas". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3533-17#Text> [in Ukrainian].
14. Draft resolution of Ministry of Energy and Environmental Protection of Ukraine "Some issues of natural gas consumption by household consumers". Retrieved from <http://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/3586.pdf> [in Ukrainian].

15. Actualization of comparative analysis of estimated and actual costs of natural gas for household consumers in order to determine a reasonable amount of gas consumed without individual (2019). UkrNDIInzhproekt. Retrieved from https://mineco.gov.ua/files/images/news_2020/06052020/ra-ramazanov-06052020/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D1%83.pdf [in Ukrainian].
16. Golyak, Y (2018). What is wrong with the norm of gas consumption. *Biznes NV*. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/biz/experts/shcho-ne-tak-z-normoyu-spozhyvannya-gazu-2515828.html> [in Ukrainian].
17. Official site of Ministry of Energy of Ukraine. Retrieved from http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245481542 [in Ukrainian].
18. Resolution of The National Commission for State Regulation of Energy and Public Utilities № 2494 on September, 2015 "On approval of the Gas Distribution Systems Code". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1379-15#Text> [in Ukrainian].
19. Official site of the National Commission for State Regulation of Energy and Public Utilities. Retrieved from <https://www.nerc.gov.ua/?news=9681> [in Ukrainian].
20. Official site of Antimonopoly Committee of Ukraine. Retrieved from <https://amcu.gov.ua/news/amku-oshtrafuvav-16-oblgaziv-na-278-mln-grn-ta-zobovyazav-porushnikiv-zdijsniti-pererahunok-pobutovim-spozhyvacham.> [in Ukrainian].
21. Official site of joint-stock Company "Ukrtransgas". Retrieved from <http://utg.ua/utg/media/news/2020/06/ukrtransgaz-iniciyuvav-ponad-sto-sudovih-pozoviv-na-zagalnu-sumu-31-mlrd-grn-po-styagnennyu-borgiv-za-poslugi-balansuvannya-gazu.html> [in Ukrainian].
22. Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine № 25 on January, 2021 "On amendments to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine". Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-deyakih-postanov-kabinetu-ministriv-t180121> [in Ukrainian].
23. Draft law №2553 on December, 2019 "About modification of some legislative acts of Ukraine concerning introduction in the market of natural gas of the account and calculations on volume of gas in units of energy". Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67572 [in Ukrainian].
24. Yukhymets, R. (2019). The impact of transaction costs on the transformation of the natural gas market of Ukraine. *Ekonomika i prognozuvannya – Economy and forecasting*, 3, 60-77. <https://doi.org/10.15407/eip2019.03.060> [in Ukrainian].